

Illkoniskt foto från spanska inbördeskriget (1936-1939): republikanerna har barrikaderat sig bakom döda hästar på gatan Calle Disputació i försvaret av Barcelona mot fascisterna 1936. Foto: Agustí Centelles/Ministerio de Cultura.

Abstract: When the Spanish Civil War became our cause – Swedish local press from 1936–39.

The article compares two local newspapers in central Sweden, *Arbetarbladet* (Social Democrat, 1902–) and *Gefle Dagblad* (liberal, 1898–) regarding their coverage of the Spanish Civil War 1936–39. A quantitative analysis of the news (news) over six weeks shows that *Arbetarbladet* published more pictures and articles relevant to the war than *Gefle Dagblad*. The analysis of the content (views) clarifies *Arbetarbladet*'s compliance with the Swedish Social Democratic government, which provided support to the democratically elected government in Spain. *Gefle Dagblad*, on the other hand, tried to remain neutral. Both newspapers mainly agreed with the Swedish government's positive stance on the non-intervention issue. *Gefle Dagblad*'s attitude was firm: Sweden should stay out of the war. That was also *Arbetarbladet*'s attitude, but at the same time it took the view that the popular front's need for weapons to defend itself was legitimate. The issue most clearly separating the newspapers concerned the Spanish volunteers. *Arbetarbladet* consistently highlighted them as heroic defenders of democracy, while *Gefle Dagblad* in a leader article questioned the voluntariness and thus its basis in ideological convictions.

Keywords: local press, social democracy, civil war, non-intervention, volunteers

Fagfellevurdert

När Spaniens sak blev vår: svensk lokalpress under spanska inbördeskriget 1936–1939

Sammanfattning: I artikeln jämförs två lokaltidningar i mellansverige, *Arbetarbladet* (socialdemokratisk, 1902) och *Gefle Dagblad* (liberal, 1898–) med avseende på deras bevakning av Spanska inbördeskriget 1936–1939. En kvantitativ analys av nyheterna (news) under sex veckor visar att *Arbetarbladet* publicerade fler bilder och artiklar med relevans för kriget än *Gefle Dagblad*. I analysen av innehållet (views) tydliggörs *Arbetarbladets* följsamhet visavi den svenska socialdemokratiska regeringen, som gav stöd till den demokratiskt valda regeringen i Spanien. *Gefle Dagblad* vannade sig däremot om att förhålla sig neutral. Bägge tidningarna anslöt sig i huvudsak till sven-ska regeringens positiva inställning i noninterventionsfrågan. *Gefle Dagblads* inställning låg fast, Sverige skulle hålla sig utanför kriget, det var också *Arbetarbladets* inställning, men man menade samtidigt att folkfrontens behov av vapen för att försvara sig var legitimt. Frågan som tydligast skiljer tidningarna åt rörde de spanienfri-villiga. *Arbetarbladet* lyfte genomgående fram dem som hjältemodiga försvarare av demokratin medan *Gefle Dagblad* i en ledare ifrågasatte frivilligheten och därmed dess grund i ideologiska övertygelser.

Nyckelord: lokalpress, socialdemokrati, inbördeskrig, nonintervention, frivilliga.

Eva Åsén Ekstrand

Lektor, medie- och kommunikationsvetenskap

Högskolan i Gävle (affilierad)

Eva.Ekstrand@hig.se

evaasen2@gmail.com

orcid.org/0000-0003-2733-2139

Spanska inbördeskriget förs gärna på tal som ett historiskt exempel när den politiska striden står mellan vänster och höger, mellan demokrati och fascism eller när propagandans betydelse i media diskuteras. General Francos militärdiktatur inleddes den 1 april 1939, efter segern över den demokratiskt valda republikens trupper. Efterkrigsperioden som följde präglades av repression och en tystnadskultur som än idag kastar skugga över historieskrivningen – en historia som i första hand har skrivits av dem som förlorade kriget. Efter Francos död 1975 och först mot slutet av förra seklet började sökandet efter

det spanska folkets hela nittonhundratalshistoria. Det är en historia som skrivs av historiker, författare och anhängare till offren för diktaturen.

Propagandan kom att spela en stor roll i pressens rapportering. Aktuella fenomen som «fake news» och «proxy war» diskuterades av journalister redan medan kriget pågick.¹ De journalister som tog sig till Spanien och rapporterade som ögonvittnen på bägge sidor om stridslinjen blev omedelbart medvetna om att det pågick ett obönhörligt ställningskrig, och inte bara i skyttegravarna.

I de nordiska länderna berördes man av nyhetsrapporteringen om inbördeskriget och solidaritetsrörelser organiserades med insamling av medel till det krigsdrabbade folket. Medicinsk hjälp skickades, tillfälliga sjukhus och barnhem inrättades. Många tog sig till Spanien på olika vägar för att med vapen i hand försvara den folkvalda republiken. I Sverige kom de från hela landet, många kom aldrig tillbaka.²

Den svenska regeringens officiella ställningstagande mot fascismen präglade också den svenska pressens rapportering. Sverige hade en utpräglad partipress, å ena sidan de borgerliga tidningarna och å andra sidan vänstern och de socialdemokratiska dito som oreserverat tog ställning för den spanska, demokratiskt valda regeringen. Även socialdemokratiska *Arbetarbladet* i Gävle präglades av partisympatier, liksom den liberala *Gefle Dagblad*.

Huvudfrågan som ställs i artikeln är om de politiska skillnaderna mellan tidningarna också färgade bevakningen av inbördeskriget. Går det att urskilja några skillnader vad gäller prioriteringen av spanienfrågan i omfattningen av nyheter och presentationen av händelserna i text och bild?

Sex signifikanta veckor (se nedan) har undersökts kvantitativt och jämförts vad gäller omfattningen och spridningen över tid av krigsrapporteringen (news), från notiser till artiklar som sträcker sig över flera spalter. En analys av de åsikter (views) som kommit till uttryck i ledare och längre artiklar, i bild och i rubriceringarna, redovisas.

Artikeln inleds med en introduktion till forskningsläget och de referenser som använts, därpå en kort och förenklad beskrivning av krigets ramberättelse. Förenklingen betyder i det här fallet att de frågor som fortfarande står under debatt i historieforskningen varken explicit görs eller diskuteras. Därpå följer den politiska situationen och presslandskapet i Gävle under mellankrigstiden samt undersökningen och dess resultat.

Propagandan var omfattande och vad som var neutrala eller opartiska nyheter kunde vara svårt att urskilja. Inte minst besvärligt var det att parterna använde olika beteckningar på motståndaren³.

I den svenska pressen användes "rebeller", "nationalister" eller "falangister" om dem som slöt upp bakom Franco och «regeringstrogn», "republikanerna» samt "folkmilisen" om dem som försvarade regeringen och konstitutionen. Samma terminologi används i artikeln.

Mellankrigstidens lokala utrikesjournalistik med fokus på Spanien

Mellankrigstiden och trettioalet är väl beforskat av historiker inom olika fack, såväl militärhistoriker, mediehistoriker, litteraturhistoriker som andra. Mediehistoriska studier av spanska inbördeskriget är dock i skrivande stund anmärkningsvärt få i Sverige.

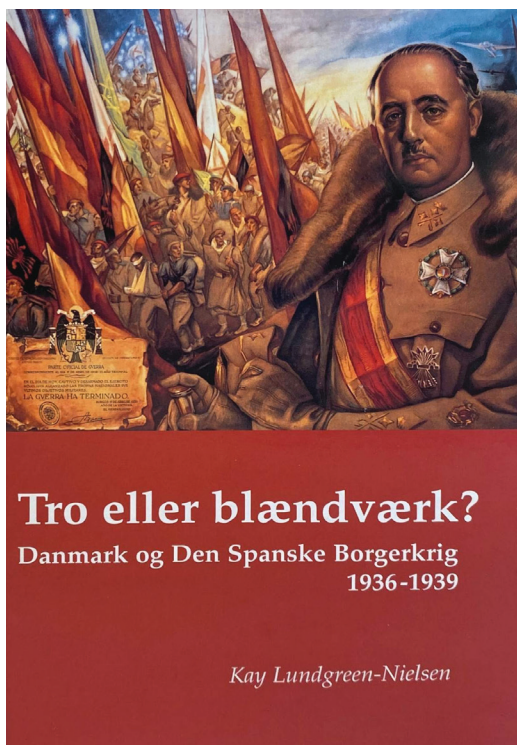
Utrikesnyheterna under mellankrigstiden i den svenska pressen granskades för femtio år sedan av massmedieforskaren Stig Hadenius⁴ dock utan att det spanska inbördeskriget nämns över huvud taget. Två doktorsavhandlingar har skrivits, dels *Solidaritet och partitaktik. Den svenska arbetarrörelsen och spanska inbördeskriget* av historikern Bertil Lundvik (1980), som kartlade vilka de svenska frivilliga var som deltog i kriget, dels litteraturhistoriken Åsa Risberg som behandlade svenska författares inställning till inbördeskriget i *Diktarnas krig: de svenska författarna och spanska inbördeskriget* (1986). Hon konstaterade att den socialdemokratiska pressen tog parti för regeringssidan medan den borgerliga pressen var mer neutral. De hittills nämnda har utgått från rikspressen, i första hand *Dagens Nyheter* och *Socialdemokraten*.

Med undantag av ett par kandidatuppsatser är medieforskaren Stefan Dalin ensam på svensk botten som jämfört lokalpressens bevakning av inbördeskriget.⁵ För drygt 20 år sedan konstaterade han i likhet med Risberg att den

Går det att urskilja några skillnader vad gäller prioriteringen av spanienfrågan i omfattningen av nyheter och presentationen av händelserna i text och bild?

värmländska, som var hans objekt, lokalpressens rapportering var tydligt politiserad. Sedan dess och i skrivande stund har ingen större akademisk studie publicerats, varken om den svenska rikspressens eller lokalpressens bevakning av spanska inbördeskriget. Denna artikel vill vara ett bidrag till området lokalpressens bevakning och ska ses som en tentativ studie av sex veckor mellan 1936 och 1939.

I närområdet utanför Sverige har en god referens varit Kaj Lundgreen-Nielsens *Tro eller blændverk? Danmark og Den Spanske Borgerkrig 1936-1939: en undersøgelse af den danske presses og den danske regerings holdning från 2001* och *Ekko fra Spania:*

Böckerna ovan utgör goda referenser till pressens rapportering från det spanska inbördeskriget. Till vänster: Kay Lundgreen-Nielsens *Tro eller blændværk?* och till höger: *Ekko fra Spania* av Hans Fredrik Dahl, Bengt Hagtvet och Rolf Werenskjold.

Den spanske borgerkrigen i norsk offentlighet från 2019 av Hans Fredrik Dahl, Bernt Hagtvet och Rolf Werenskjold. Så sent som i mars 2021 lade Melissa Haga fram en pro gradu-avhandling/magisteruppsats, en studie över den finlandssvenska *Arbetarbladets* framställning av det spanska inbördeskriget vid Åbo Akademi.

Internationellt är forskningen omfattande. Militärhistorikern Anthony Beevors *Spanska inbördeskriget*⁶, som måste betraktas som ett standardverk och är översatt till svenska, används här som huvudsaklig källa till händelseförloppet. Vad gäller uppgifter om de frivilliga insamlingarna och om de mer än femhundra svenska spanienfrivilliga finns dokumentationen och litteraturen på Arbetarrörelsens arkiv i Stockholm samt i Riksdagens protokoll och annan offentlig dokumentation.

Ramberättelsen om inbördeskriget

Ramberättelsen kring inbördeskriget utgörs av en syntetisering av tidigare forskning och nämnda standardverk. En stor del av de minnen som kommit att utgöra stommen i berättelsen, utgörs av litterära skildringar av uppburna författare och journalister. Den gängse berättelsen, som fått en närmast hegemonisk, och sällan ifrågasatt position, kan sammanfattas så här:

En hårt prövad spansk befolkning fick efter ett demokratiskt val 1936 en republikansk regering som bestod av borgerliga socialister och vänsterliberaler. Den tidigare koalitionsregeringen från 1931 hade inte förmått att genomföra de omfattande sociala och ekonomiska reformer som krävdes för att få fart på den ekonomiska utvecklingen som skulle lyfta landsbygdsbefolkningen ur fattigdom och misär. Den nya republiken ställdes inför stora utmaningar.

Kyrkan, storgodsägarna och militären llerade sig med general Franco som med hjälp av soldater ur den marockanska främlingslegionen och med bistånd av tyska och italienska fascistiska trupper, flyg och flotta, tog upp striden för att avsätta regeringen. Försvararna av republiken var inledningsvis illa organiserad för strider och saknade resurser i form av vapen och ammunition. De fick resurstöd av Sovjetunionen vilket fick som allvarlig konsekvens att det splittrade vänsterblocket i flera delar, en socialdemokratisk, en socialistisk och en kommunistisk, samt en anti-sovjetisk anarkistisk. De senares påverkan på händelseförloppet anses ha varit starkt bidragande till att vänsterblocket förlorade mark och slutligen tvingades till kapitulation.

Tillströmningen av frivilliga från världens alla hörn samlades i internationella brigader, orkestrerade av Komintern, som stred i solidaritet med folket och den demokratiskt valda regeringen. Ett non-interventionsavtal tecknades av Frankrike och Storbritannien och de flesta andra länderna i Europa – inklusive Italien, Tyskland och Sovjetunionen – och USA. Det satte stopp för bland annat brittiska och franska vapenleveranser till folkfronten, samtidigt som Tyskland, Italien och Sovjetunionen bröt mot avtalet och skickade vapen och soldater till Spanien. I noninterventionsavtalet ingick att de tillresta frivilliga soldaterna skulle lämna landet.

Striderna pågick på flera fronter i tre års tid innan Franco utropade sig som segrare 1. april 1939. En fyrtio år lång period med totalitär och antidemokratisk styrning av landet inleddes, en fascistisk regim med en sådans alla kännetecken, exempelvis förtryck av olik-tänkande. Franco dog 1975, kungen återinsattes som statsöverhuvud och demokratiska val genomfördes.⁷

Inbördeskrigets historiska betydelse för Europa, enligt samma narrativ, är att det utgjorde förspelen till andra världskriget.⁸ Såväl Hitlers som Mussolinis och Stalins militära bistånd till Francos luftvapen, flotta och marktrupper, samt till propagandan under kriget, var omfattande och avgörande för Francos

seger. Men redan innan Franco hade deklarerat sin seger hade pressens intresse för Spanien klingat av och blickarna vänts mot Tyskland och det annalkande världskriget. Spanien lämnades åt sitt öde.

I mediebevakningen spelade inte minst bilden, framför allt den rörliga bilden, stor roll för berättelsen, som på ett olyckligt sätt har kommit att bidra till en viss, vågar jag påstå, krigsromantik.⁹ Med handkameran Leica hade det blivit möjligt att röra sig utanför ateljéerna och på plats fånga händelserna i bild. Åtskilliga journalfilmer, bildreportage och fotografier, som ger sken av realism, har blivit ikoniska, mest känd Kapras svartvita bild på en fallande soldat.¹⁰ Inom konsten har Picassos Guernica blivit den internationellt sett starkaste referensen.

Spanska inbördeskriget och lokalpressen i Gävle

Utrikesrapporteringen i lokaltidningarna var från början av trettioalet sparsam, efterhand kom utrikeshandlingar att dominera nyhetsflödet, i synnerhet neutralitetspolitiken och noninterventionsfrågan.¹¹ Inrikes diskuterades arbetslösheten, arbetstiderna och semesterlagen som kom 1938. Även koloniträdgårdarnas utveckling som ett svar på väntande onda tider och livsmedelsbrist diskuterades. Inför riksdagsvalet 1936 gällde frågorna försvaret och inställda reformer. Det senare som en form för ekonomisk beredskap inför kommande påfrestningar som en följd av krigshoten i Europa. I *Arbetarbladet* infördes en kort artikelserie om innebörden av demokrati, i – förmodligen – pedagogiskt syfte. Uppmaningen att utnyttja sin rösträtt riktades till läsarna.¹²

Politiskt styrdes Sverige mellan 1932 och 1936 av en socialdemokratisk minoritetsregering, som upplöstes sommaren 1936, sedan statsminister Per Albin Hansson inte hade fått stöd i riksdagen angående försvarspolitiken. En koalitionsregering med socialdemokrater och bondeförbundare tillträdde i september, varvid Per Albin Hansson återvände som statsminister och kvarstod som sådan fram till 1945.

En fyrtio år lång period med totalitär och antidemokratisk styrning av landet inleddes, en fascistisk regim med en sådans alla kännetecken, exempelvis förtryck av olik-tänkande.

Tidning	Politisk tendens	Utgivning	Upplaga *
Arbetsbladet (1902 -)	Socialdemokratisk	6 dgr; 10 sid	12200/16000
Gefle Dagblad (1898 -)	Frisinnad/liberal	6 dgr; 8-12 sid	13906/17438
Norrlandsposten (1837-1956)	national/liberal//höger	3 dgr; 6-12 sid	9437/8400
Gävleposten (1873-1941)	moderat/höger	6 dgr; 8-12 sid	5500/5000

Tabell 1: Presslandskapet i Gävle, mellankrigstiden, 1930/~1943. De angivna upplagesiffrorna kan variera beroende på olika editioner och bör tas med en nypa salt. Källa: Nya Lundstedt, KB.

* Brasklapp: upplagesiffrorna är hämtade från Nya Lundstedt, Kungliga Biblioteket (KB) Stockholm. Några exakta siffror kan inte verifieras, men de ger ett ungefärligt mått på storleken på de fyra största dagstidningarna. Sandviken, som fortfarande är en utpräglad industristad ligger tjugo kilometer väster om Gävle. *Sandvikens Tidning* gavs ut 2 gånger i veckan med en upplaga på ca 5000 ex.

I Gävle hade Socialdemokraterna fått egen majoritet i Gävle kommunfullmäktige redan vid det första demokratiska valet 1919. Dess dominans bröts först en bit in på 2000-talet, således nästan hundra år av obruten makt. Under hela 1900-talet har regionen Gävleborg varit ett starkt socialdemokratiskt fäste. I den dåvarande handels- och skeppsbyggeristaden Gävle var pressen politiskt väl representerad från höger till vänster. Den livliga hamnen satte sin prägel på gatulivet och världen uppfattades inte som så långt borta.

Styrkeförhållandet på riksplanel skilde sig inte nämnvärt från gävleförhållandena. Efter riksdagsvalet 1936 nådde socialdemokraterna nästan 46%, högern 17,6%, de frisinnade knappt 13%, socialisterna ca 4,5% och kommunistiska partiet 3,3%. När de aktuella tidningarna började ges ut runt sekelskiftet fanns sedan länge de borgerliga *Norrlandsposten* och *Gefleposten* (tabell 1).

Trots den överväldigande, socialdemokratiska dominansen i kommunen var frisinnade *Gefle Dagblad* störst av tidningarna och har så förblivit. Än idag är det *Gefle Dagblad* som attraherar flest annonsörer. Även *Sandvikens Tidning* (1912–1979), som betecknades som partipolitiskt neutral, kan nämnas för att ytterligare belysa den tämligen rika floran av tidningar med olika

politisk färg under den aktuella tiden.

Inför riksdagsvalet 1936 hade de frisinnade och liberalerna gått samman i det nya Folkpartiet (1934). Rubriken "Borgerliga vänsterns samling ett faktum" anger var på den liberala skalan partiet placerade sig.¹³ *Gefle Dagblad* stödde Folkpartiet "med hull och hår".¹⁴

Undersökningen, avgränsning och urval

Undersökningen är en avgränsad, kvantitativ och jämförande analys av omfattningen av nyheterna om spanska inbördeskriget (news) och skillnaderna i åsikter (views) i ledare och längre artiklar. Den vägledande principen för urvalet av artiklarna har varit att de stridande parterna i Spanien samt berörda frågor som exempelvis den humanitära hjälpen från omvärlden, har varit huvudnyheten och att det klart har framgått av texten.

Sex veckor, som jag betecknar som signifikanta, har undersökts: 18-23 juli och 24-29 augusti 1936, 8-13 februari 1937, 10-15 januari och 10-15 oktober 1938 samt 27 mars till 1 april 1939. Signifikansen ligger dels i det faktiska händelseförloppet som var avgörande för hur kriget utvecklade sig, dels i pressens bevakning av den politiska frågan om nonintervention som diskuterades i riksdagen.

Den första veckan, juli 1936, omfattar krigsutbrot-

Gefle Dagblads förstasida utgjordes av annonser. Nyheterna låg på tredje, fjärde eller till och med femte sidan, beroende på antalet annonser. Arbetarbladet med sin moderna layout liknar dagens morgontidningar. Bägge tidningarna utkom måndag till lördag.

tet när utrikesnyheterna, som hade dominerats av krisen i Abessinien, fokuseras på oroligheterna i Spanien.

Den andra veckan en månad senare, stod det klart att kriget sannolikt skulle bli långvarigt och kravet på nonintervention hade rests i England och Frankrike. I pressen hade valpropagandan inför riksdagsvalet 20 september inletts. Den tredje veckan, i februari 1937, hade den svenska och internationella hjälpen till det krigsdrabbade folket organiserats och de spanienfrivilliga diskuterats i riksdagen, som röstade för att kriminalisera deltagandet i inbördeskriget. Ett år senare, i februari 1938 som är den fjärde veckan i undersökningen, skulle lagen förlängas i samband med att noninterventionspolitiken åter diskuterades i riksdagen. I oktober samma år hemförlovades de internationella brigaderna och svenskarna återvände hem. Den sjätte veckan var striderna mellan de regeringstroga och Francos trupper över. Franco hade utropat sig till segrare och utrikesnyheterna hade vid det laget sedan länge fokuserats på Tyskland och det uppseglande världskriget.

Metodologiska utmaningar

Den liberala publicisten, tillika professorn i statsvetenskap Herbert Tingsten, gav en viss vägledning i den ofta refererade *Svensk utrikesdebatt mellan världskriget* från 1964 när det gäller de metodologiska utmaningarna som följer med studier av opinionsbildning och pressen.

Utrikesdebatten under hela mellankrigstiden handlade i princip om Nationernas Förbund¹⁵, om Abessinienkonflikten¹⁶ och Ålandsfrågan¹⁷, frågor som förekom också i Gävlepressen. Tingstens källor var ett tjugotal tidningar och tidskrifter men han använde dem inte systematiskt i exempelvis en traditionell innehållsanalys (content analysis). Tvärtom anförde han förbehåll mot att fånga ett lands opinion över en längre period när opinionen drivs av såväl press som i riksdagsdebatter. Den statsvetenskapliga analysen bör i stället inrikta sig på att nagelfara politiska idéer och finna brister i det logiska tänkandet och felaktigheter, enligt Tingsten.

Den här undersökningen har förvisso inte ett statsvetenskapligt perspektiv, utan är mediehistoriskt

Olika satsytor. Sex spalter i Arbetarbladet (26 augusti 1936) respektive sju spalter i Gefle Dagblad (24 augusti 1936). I bägge fallen upptar den markerade (blå pilar) artikeln "Spanjoren är älskvärd mitt under kriget" lika många, 95 rader. Nota bene, det är det enda exemplet på publicering av samma artikel, med identisk text och rubrik som förekommer i materialet.

deskriptiv snarare än idékritisk. Det är dock intressant att det spanska inbördeskriget inte ens nämndes av Tingsten utom i en parentes om non-interventionspolitiken i Spanien och apropå den socialdemokratiska pressens "påfallande tendens till likriktning".¹⁸

Inte heller nämnde han moskvarättegångarna mellan åren 1936 och 1938 då Stalin gjorde upp med bland andra sin försvurne fiende Trotskij. Den senare var motståndare till Moskva och hade anhängare i folkmilisen i Spanien vilket av många hävdades vara en orsak till att motståndet mot fascisterna försvagades. Rättegångarna följdes i rikspress och bevakades även av lokalpressen i Gävle.

I tillägg till Tingstens förbehåll kan läggas den ständigt närvarande risken för anakronism, när man har att göra med historiskt material. I det här fallet riskerar den vedertagna bilden av kriget (berättelsen ovan), att ställa sig i vägen för avkodningen av de till synes neutrala nyheterna.

Tidningarna

Arbetarbladets första sida, eller paradsidan, såg i stort sett ut som den gör idag, nämligen med titelrubriken högst upp och därunder nyheter i huvudrubriker i fet stil och i förekommande fall bilder. Under varje huvudrubrik sattes en, två eller flera underrubriker, ofta i kursiv stil. När bruket av feta rubriker spreds inom pressen vid seklets början var det för att framhålla de viktiga nyheterna. Underrubrikerna, eller nedtryckarna, som preciserar nyhetens innehåll har idag ersatts av ingresser.

Den modernare Arbetarbladet hade större och fetare huvudrubriker än Gefle Dagblad, som redigerades mer konservativt. Gefle Dagblad skyltade inte med någon paradsida, utan den första sidan bestod av radannonser. Huvudnyheterna lades ut på andra, ibland den tredje eller fjärde sidan, beroende på antalet annonser. De följdes av en blandning av inrikes och utrikes nyheter. Rubrikerna var mer modesta och inte lika iögonfallande som i Arbetarbladet.

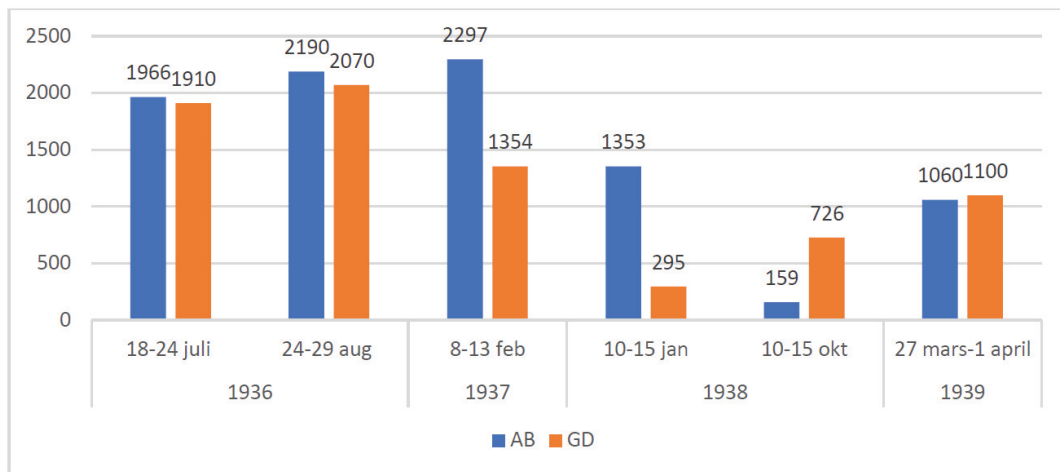

Diagram 1: Jämförelse av antal textrader i Arbetarbladet, N=9025 och Gefle Dagblad, N=7455. Summa N=16480

Antal spalter och spaltbredd varierar mellan sex och sju spalter i *Gefle Dagblad* medan *Arbetarbladet* genomgående lade ut materialet i sex spalter i hela tidningen.

Med så skilda redigeringsstrategier, tillika skiftande typografi, har omfångsberäkningen och jämförelsen mellan tidningarna begränsats till brödtexter inklusive mellanrubriker, mätt i antal rader. De senare är ungefär lika långa och innehåller i genomsnitt mellan 28 och 40 tecken i bägge tidningarna, beroende på spaltbredd. Även bildutrymmet har beräknats i rader. Skillnaderna innebär att resultatet av mätningarna bör ses som preliminära.

Ingen av tidningarna är i skrivande stund digitaliserade. I stället har metoden att räkna textrader på inskannade mikrofilmer använts för att kunna jämföra omfånget på materialet. Ett traditionellt sätt att mäta satsytorna i tidningarna hade varit att använda en typometer som också var den teknik som brukades på redaktionerna, men den möjligheten har inte heller funnits.¹⁹

Nyheter om inbördeskriget (news)

Nyhetsvärderingen var densamma i bägge tidningarna, såtillvida att nyheter om kriget publicerades dagligen, men i olika utsträckning och på lite

olika sätt. Enligt Galtung & Ruges nyhetsvärde teori²⁰ så är händelser och nyheter, som ligger kulturellt och geografiskt nära läsekretsen, mer intressanta än avlägsna och främmande nyheter. Inför den här undersökningen fanns därför en föreställning om att nyheter om de spanienfrivilliga som härstammade från tidningarnas spridningsområde i regionen skulle bevakas, men några sådana belegg har inte funnits i materialet.²¹ I både *Arbetarbladet* och *Gefle Dagblad* finns ungefär lika många telegram om de frivilliga både när de reste till Spanien och när de återkom till Sverige, samt uppgifter om döda och saknade, både som korta artiklar och notiser.²²

Sammanlagt publicerades i bägge tidningarna drygt sextontusen femhundra textrader. *Gefle Dagblad* hade knappt sju och ett halvt tusen rader, medan *Arbetarbladet* hade drygt nio tusen. I diagram 1 framgår att *Arbetarbladets* bevakning är mer omfattande än *Gefle Dagblads* de första veckorna, men när kriget närmade sig slutet var förhållandet det omvända, *Gefle Dagblads* bevakning var mer omfattande. (Diagram 1)

Sommaren 1936 publicerade tidningarna ungefär lika många rader om att inbördeskriget brutit ut. De veckor som sticker ut är i februari 1937 då non-interventionsavtalet diskuterades i riksdagen och

De svenska fångarna i Spanien.

Även två gästrikar "föremål för förhandlingar".

STOCKHOLM den 1. (TT).
 Utöver de svenska spanienfrivilliga, vilka tidigare meddelats vara tillfångatagna samt föremål för förhandlingar, namnges av Ny Dag ytterligare tio svenskar, som uppges befinna sig i fångenskap. Dessa äro Karl Wettergren, Göteborg (förut uppgiven som saknad), Tage Källblad, Orsa, Artur Karlsson, Karlstad, John Eriksson, Sandviken, Gunnar Hallman, Ljusdal, Lars Berggren, Gävle, Gustav Eskil Eriksson, Häbo-Tibble, Kurt Einar Levander, Halmstad, samt Kurt Sörensen, Holmsund.

Geflebo i fångenskap i Spanien.

Även en sandviksbo bland de fångna spanienfrivilliga.

Utöver de svenska spanienfrivilliga, vilka tidigare meddelats vara tillfångatagna samt föremål för förhandlingar, namnges av Ny Dag ytterligare tio svenskar, som uppges befinna sig i fångenskap. Dessa äro Karl Wettergren, Göteborg (förut uppgiven som saknad), Tege Källblad, Orsa, Artur Karlsson, Karlstad, John Eriksson, Sandviken, Gunnar Hallman, Ljusdal, Lars Berggren, Gävle, Gustav Eskil Eriksson, Häbo-Tibble, Kurt Einar Levander, Halmstad, samt Kurt Sörensen, Holmsund.

Notiser med lokal anknytning. Samma TT-telegram publicerades i bägge tidningarna med en dags mellanrum, 1 och 2 mars 1939: "De svenska fångarna i Spanien." Två av de fångslade spanienfrivilliga, som var "föremål för förhandlingar" kom från Gävle respektive Sandviken. Varken i Arbetarbladet eller Gefle Dagblad följdes det upp, åtminstone inte fram till undersökningsperiodens slut.

de spanienfrivilliga reste till den spanska fronten för att ansluta sig till de republikanska styrkorna. På nyhetsplats uttryckte *Arbetarbladet* skarp kritik av noninterventionsavtalet, som hindrade att milisen kunde beväpna sig. Hjälparbetet och insamlingarna till spanska folket och i synnerhet barnen hade kommit i gång vilket båda tidningarna skrev om. Nationalisterna hade erövrat Malaga och Madrid stod på tur. Bägge tidningarna fylldes med krigsrapporter men *Arbetarbladet* hade fler långa, analyserande artiklar än *Gefle Dagblad* i det här skedet. Mot slutet av kriget skulle förhållandet bli det omvända.

Slaget vid Teruel, som inleddes i december 1937, böljade fortfarande fram och tillbaka innan avgörandet slutligen kom i februari 1938 och rebellerna segrade. I januari var det fortfarande ovisst och bägge tidningarna hade nyheter om de stränga väderförhållandena, den kallaste vintern i mannaminne. Soldater förfrös, civilbefolkningen svält och "De republikanska ledarna hade på nytt gått i fällan att i propagandasyfte göra förtida anspråk på seger", skriver Beevor

och liknar slaget med förhållandena vid Stalingrad 1942.²³ Kanske var det sådana falska förhoppningar som låg bakom det större utrymmet i *Arbetarbladet*. Trots att bilderna från kriget har kommit att spela en så stor roll i historieskrivningen, så publicerades inga krigsbilder i tidningarna, mer om det nedan.

På hösten, i oktober 1938, upplöstes den internationella brigaden och de frivilliga skickades hem. Det stod klart att republiken hängde på fallrepet. Den större mängden rader i *Gefle Dagblad* beror främst på att tidningen publicerade den spanska delegatens i Nationernas Förbund tal in extenso. Han anklagade västländerna för att ha varit senfärdiga och för att förhalat noninterventionskommittéens kontroll och bevakning av utländska soldater utmed fronterna.

Den sista veckan publicerade bägge tidningarna ungefär lika många rader.

Skillnaden mellan tidningarna visar sig inte bara i omfånget och spridningen över tid, utan även hur nyheterna presenterades, det vill säga i vilket format, som notiser eller mer eller mindre långa artiklar

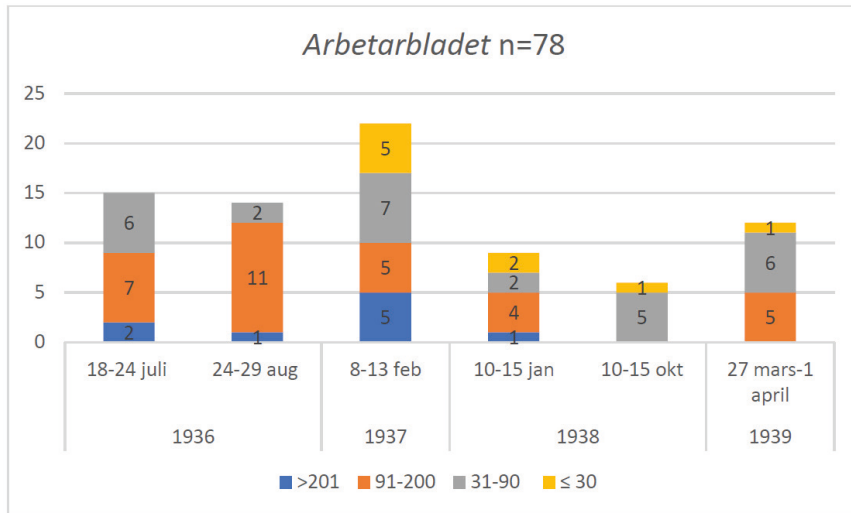

Diagram 2: Jämförelse av artiklarnas storlek i *Arbetarbladet* under de olika veckorna. Den första veckan i juli 1936 publicerade *Arbetarbladet* två längre artiklar, sju mellanlänga och sex korta artiklar. Den sista veckan 1939, fem mellanlänga, sex korta artiklar samt en notis. N=78

(diagram 2). En hel spalt i *Arbetarbladet* rymmer ungefär 90 rader, i *Gefle Dagblad* ungefär 120 rader beroende på rubriker och annonser.

Kategorin "längre artiklar" (>201) motsvarar mer än två spalter, medan notiser (≤ 30) och kortare artiklar (31-90) ryms i en spalt och mellanlänga artiklar (91-200) i en till två spalter.

Arbetarbladet publicerade under den första veckan femton artiklar varav endast två längre, medan *Gefle Dagblad*, som hade sin första artikel införd två dagar efter utbrottet, publicerade fem längre artiklar med bakgrund till krisen den första veckan (diagram 3). Under hela perioden hade *Gefle Dagblad* fler långa artiklar. Bägge tidningarna hade ungefär lika många – eller få – korta notiser.

Den kvantitativa delen av nyheterna (news) i undersökningen kan sammanfattas med att *Arbetarbladet* publicerade omfångsmässigt mer än *Gefle Dagblad* de utvalda veckorna. Den senare stod för 45 % och *Arbetarbladet* 55 % av det totala spaltutrymmet som bägge tidningarna gav inbördeskriget. Mätt i antal artiklar stod *Gefle Dagblad* för 38 % och *Arbetarbladet* för 62 %. Således skrev *Arbetarbladet*

fler men kortare artiklar och *Gefle Dagblad* färre men längre.

Arbetarbladet hade nyheter om kriget på förstasidan under de aktuella datumen i juli och augusti 1936 samt hela veckan 1937, däremot inte i januari 1938 då endast nyheten om att LO hade sänt en stor last med livsmedel, lades på förstasidan. I oktober var nyheterna förstasidesstoff igen, undantaget en nyhetsartikel om mussolinistyrkornas evakuering den 11 oktober 1938 och en notis om att rebellerna sänkt ett brittiskt fartyg den 14 oktober. Lite överraskande är att nyheten "Franco avslår medling, ordet åt kanonerna" inte placerades på första sidan i *Arbetarbladet* den 27 mars 1939. Resten av dagarna fylldes förstasidorna med nyheter om Francos intagande av Madrid och republikanernas fullständiga kapitulation.

Eftersom *Gefle Dagblad* inte hade någon motsvarande förstasida är det inte möjligt att göra någon jämförelse.

I analysen av tidningarnas åsikter (views) diskuteras nedan först hur de kom till uttryck i bildanvändningen och rubriksättning, därefter i en analys av innehållet i signerade eller osignerade ledare och artiklar.

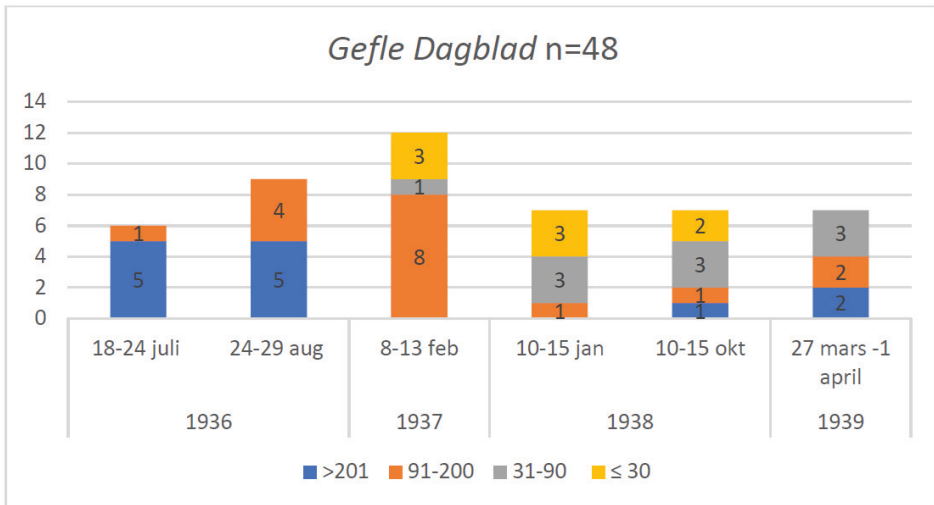

Diagram 3: Jämförelse av artiklarnas storlek i Gefle Dagblad under de olika veckorna. Den första veckan i juli 1936 publicerade Gefle Dagblad fem längre artiklar och en mellanlång dito. Den sista veckan 1939, två längre, två mellanlånga och 3 korta artiklar. N=48

Bilder och rubriker

Båda tidningarna publicerade bilder men i liten omfattning. Omfångsmässigt tar bilderna större plats i *Arbetarbladet* än i *Gefle Dagblad*, mätt i antal rader, vilket framgår av tabell 2. Som ett jämförande exempel kan nämnas att rikstidningen *Dagens Nyheter*, som hade betydligt större upplaga och ekonomiska resurser, endast hade fyra bilder om kriget under augustiveckan 1936, medan *Arbetarbladet* hade sex och *Gefle Dagblad* inga bilder alls.

Trots att bägge tidningarna förvisso hade erforderlig teknik för bildpublicering hade *Gefle Dagblad* betydligt färre bilder, vilket ligger i linje med den

överlag återhållsamma redigeringen.

Arbetarbladet hade minst två och som mest sex bilder varje vecka i undersökningen. *Gefle Dagblad* hade fem bilder den första veckan i juli 1936, en bild i oktober 1938 och fem bilder den sista veckan, med andra ord i början och slutet av kriget. Kvaliteten på bilderna är dessvärre sådan att någon mer detaljerad bildanalys inte låter sig göras. Icke desto mindre går det att med hjälp av bildtexterna identifiera motiven och vilka personer som finns med, samt att avgöra vilka bilder som är neutrala och vilka som föreställde de olika sidorna i konflikten. Av motiven i de sammantaget 38 bilderna har femton kategoriserats som

Tidning	Bilder	Text	Rader
Gefle Dagblad	6,5 %	93,3%	7 455
Arbetarbladet	12,7 %	88%	9 025
Summa rader:			16 480

Tabell 2: Jämförelse av förhållandet mellan text och bild mätt i antal rader. *Gefle Dagblads* bildmaterial utgör omfångsmässigt 6,5 % (485 rader) av tidningens publicerade spanienmaterial (text och bild), medan *Arbetarbladets* bilder utgör 12,7 % (1150 rader) av materialet.

Bildmotiv		AB	GD
Porträtt	republikan	3	1
	nationalist	2	4
Gruppbild	republikaner	6	1
	nationalister	4	2
	neutrala(barn)	2	-
Gatubilder	neutrala	8	3
Kartor	neutrala	2	-
	Summa:	27	11

Tabell 3: Kategorisering av bildmotiv utifrån bildtexterna i tidningarna.

Datum	Arbetsbladet	Gefle Dagblad	kommentar
23 juli 1936	Stormpoliserna från Madrid rycka ut för att möta rebellerna	Rebellerna tillbakasagna utanför Madrid	AB: aktiv handling hos regeringssidan GD: passivt om rebellerna
28 aug 1936	Rebellerna slogos tillbaka vid den heta Irun-striden	Rebellerna kommo till korta vid Irun	AB: aktiv handling hos regeringssidan GD: passivt om rebellerna
11 feb 1937	Utlänningar medverka till Malagas fall	Italienska kryssare bidrog till Malagas fall	AB: utlänningar negativt värderade sett ur folkfrontsperspektiv GD: Italienska kryssare neutral information oavsett perspektiv
10 jan 1938	Teruel-nederlaget erkänns av rebellerna	Rebellerna bekräfta Teruelnederlaget	AB: erkännande är värdeladdat GD: bekräftelse är neutralt
10 okt 1938	Nedmejningen av svenskarna i Spanien	Stort manfall bland svenskar i Spanien	AB: nedmejning starkt värdeladdat GD: manfall sakligt, neutralt
27 mars 1939	Franco avslår medling, ordet åt kanonerna	Franco avslår försvarsrådets kapitulationsförslag	AB: värdeladdat GD: neutralt

Tabell 4: Exempel på rubriker över samma händelser i bägge tidningarna.

neutrala, 11 som republikanska och 12 som nationalistiska (tabell 3).

Gefle Dagblads enda porträtt på en republikan var den avsatte presidenten Azaña. En bild är ett grupporträtt på hemförlovade brigadister. Övriga bilder var antingen neutrala eller föreställande nationalister. De utgörs av gatubilder på Madrid samt Franco, hans familj och segrande soldater efter kapitulationen. *Arbetsbladet* har också fem porträtt, två bilder utgörs av kartor och resterande 20 bilder föreställer grupper och stads- eller landskapsbilder.

Arbetsbladets miljöbilder ger en mer mångfacetterad bild av kriget än *Gefle Dagblads*. De illustrerande kartorna åskådliggjorde till exempel hur

kriget utvecklade sig och hur fronterna förändrades. *Gefle Dagblads* bildval lutar mot att redaktionen fann det mer intressant att visa bilder på nationalister än republikaner.

Rubrikerna

Sammanlagt ingår 124 nyhetsartiklar²⁴ i materialet och därmed lika många huvudrubriker. Bägge tidningarna efterlyste objektiva meddelanden, men redan efter en veckas krigföring hade man problem att bena ut vilka uppgifter som var trovärdiga och inte. *Gefle Dagblad* rapporterade antal dödade men reserverade sig samtidigt: "Avsaknaden av objektiva rapporter från båda sidor gynnar uppkomsten av de

vildaste rykten".²⁵ Samtidigt kom rubriceringen, medvetet eller omedvetet, att användas för att markera en ståndpunkt, för eller emot den ena eller andra sidan.

I alla exempel ovan (tabell 4) anges samma källa eller telegram. Rubrikerna har analyserats utifrån aktiv eller passiv mening samt positiv, negativ eller neutral värdeladdning. *Arbetarbladets* rubriker är aktivt ställningstagande för republiken vilket visar sig i de värdeladdade ord som används, medan *Gefle Dagblads* rubriceringar är nedtonade och neutrala.

I nyheten den 11 februari 1938 finns ordval i *Gefle Dagblad* som kan diskuteras. I artikeln om Malagas fall återgavs telegrammen om händelsen från TT Havas i stort sett utan kommentarer och till synes neutralt. Men vid en jämförelse av rubriceringarna i bägge tidningarna framtonar olika perspektiv. Från folkfrontens perspektiv medverkade "utlänningarna" till ett nederlag (*Arbetarbladet*). Sett från det andra hållet bidrog de italienska kryssarna till en seger – för nationalisterna. I artikeln står att läsa att ett krigsråd skulle sammanträda för att avkunna domar mot personer som gjort sig skyldiga till förbrytelser i Malaga "innan staden intogs av nationalisterna. Fullständig ordning har nu återupprättats i Malaga". Vinklingen av händelsen var till nationalisternas favör: det var tack vare dem som ordningen återupprättades.

Regeringstrupperna hörde emellertid till den lagliga armén och den italienska kryssaren var således angripare. I brödtexten hävdas vidare att en republikansk avdelning hade ockuperat två byar, vilket skulle betyda att republikanerna skulle ha ockuperat sina egna byar. Det ter sig märkligt, givet att "ockuperat" hade samma innebörd då som idag. Om det i stället hade stått att den republikanska avdelningen ville förskansa sig i byarna för att kunna försvara dem mot angriparna så hade det varit logiskt och i enlighet med den då rådande jurisdiktionen.

Korrespondenterna

En viktig källa för såväl korrespondenterna som den

spanska befolkningen var radion, i synnerhet för dem som varken var läskunniga eller hade tillgång till tidningar. Både regeringen och rebellerna hade egna radiostationer, dessutom upprättades tyska och italienska dito. I vilken mån telegramtexterna byggde på radiosändningar, nyhetsbyråernas utsända eller stationerade journalisters ögonvittnesskildringar eller på andra förstahandskällor, framgår oftast inte, vilket är ett känt metodologiskt problem inom journalistikhistorisk forskning.²⁶

I en internationell vandringsutställning 2007, «Corresponsales en la Guerra de España», ställdes frågan om de utländska korrespondenternas roll och vilken betydelse det hade haft att landet speglades i internationell media.²⁷ Ett fåtal kvinnor är representerade i utställningen, bland dem svenska Barbro «Bang» Alving, som efter ett möte med norska kollegan Lise Lindbæk i Paris, tog sig till Spanien på eget bevåg.²⁸ I takt med att de internationella brigaderna lämnade landet reste också korrespondenterna därifrån.

I det undersökta materialet förekommer inga artiklar från egna utsända, däremot från korrespondenter och andra tillresta som också skrev för andra svenska och utländska tidningar. Ögonvittnesskildringar från tillfälligt ditresta medarbetare i *Arbetarbladet* förekommer dock. Någon motsvarande resa för *Gefle Dagblads* räkning under de aktuella veckorna har inte kunnat dokumenteras.

Innehållsanalys av åsikter (views) i ledare och längre artiklar

Arbetarbladets åsikter låg i linje med den svenska socialdemokratiska regeringens ståndpunkt: den legitima, demokratiskt valda regeringen i Spanien skulle försvaras av folkfronten. *Gefle Dagblad* å sin sida, företrädde en liberal, neutral hållning. Hur manifesterades det i ledare och de kommenterande artiklarna? Vad var enligt dem orsaken till kriget? Hur ställde man sig till noninterventionen, de frivilliga soldaterna, hjälparbetet?

Arbetarbladets miljöbilder ger en mer mångfacetterad bild av kriget än Gefle Dagblads. De illustrerande kartorna åskådliggjorde till exempel hur kriget utvecklade sig och hur fronterna förändrades.

Många känner igen den ikoniska bilden av 17-åriga Marina Ginestà i Coloma, på taket av Hotel Colón i Barcelona den 21 juli 1936. Marina, som var kommunist, arbetade som reporter och översättare åt Mikhail Koltsov, som var korrespondent för ryska Pravda. Foto: Juan Guzmán. Kommer man till Barcelona och står på Plaza Catalunya idag, så heter byggnaden Banco Español de Crédito.

I *Arbetarbladet* är endast sex ledare och opinionsbildande artiklar publicerade, samtliga med signaturer. Bland dem var både Sven Backlund och Allan Vougt välkända namn inom socialdemokratien. Den förre som tidningsman och arbetarrörelsens utsände observatör i Geneve och Nationernas Förbund, den senare som socialdemokratisk riksdagspolitiker²⁹.

Vougt's resebrev "Det nya Spanien" gav både en romantiserande bild av spanjorernas välvilliga bemötande av utlänningarna i brigaderna, och deras berättigade kritik av demokratierna som hindrat dem från att beväpna sig.

Sven Backlund var inne på samma linje när han förklarade både upprinnelsen till kriget och inställningen till noninterventionspolitiken i en artikel, den 9 februari 1937. Kriget var en följd av att kyrkan inte

förmått skapa ett socialt församlingsliv inom och utanför kyrkan, såsom skett inom socialismen. Det hade lett till att anarkismen fyllt det tomrummet som uppstått i det spanska samhällslivet och att det tagit sig uttryck som en utbredd folkrörelse, främst på landsbygden.

Kommunismen är däremot ingen folkrörelse i Spanien, utan är snarast ett återhållande element, fortsatte han två dagar senare. Den spanska revolutionen "är intenzitativt spirituellt och religiös". Den tyskspråkiga materialismen kunde således inte vinna terräng, "De äro den spanska anarkistiska folkrörelsens förbittrade motståndare".

Av *Gefle Dagblads* sju artiklar är tre osignerade, två skrivna av en Birger Werner, en av signaturen (I.M.S.) och en av V. Spg.³⁰ Bakgrunden till inbördeskriget

tecknades av Birger Werner i två långa artiklar på ledarplats i augusti 1936 under rubrikerna "Skäran och hammaren eller spöknippet" I och II. "Vill man bilda sig ett objektivt omdöme måste man erinra sig de motsättningar som sedan länge varit rådande i landet", dels den sociala motsättningen, dels den politiska, skrev han. Den förra som ett resultat av tekniskt efterbliven industri som hållit lönerna nere med sociala problem som fattigdom och oro som följd. Prästerskapet som hållit folket nere i okunnighet och vidskepelse, och militären med sin officerskår som "i brist på annat arbete", utgör de "reaktionära revolutionärerna". Han liknade det sociala tillståndet i landet med tsarrysland, men med den skillnaden att "det ryska proletariet ryckte till sig makten genom en blodig revolution" medan den spanska republikens tillkomst och utveckling skett på laglig väg.

I den andra artikeln lyfter han fram parlamentarisismens begränsningar som orsak till att reformerna aldrig hade hunnit genomföras. Inför de tänkbara följderna av kriget vägrade han ett rött Sovjet-Spanien mot ett fascistiskt Spanien som tillsammans med Italien och Tyskland skulle komma att utgöra ett fascistiskt block. Han föredrog det förra alternativet eftersom det senare skulle hota hela Europa. Birger Werner redovisar ingen politisk ståndpunkt, snarare en fatalistisk historiesyn. Signaturen V. Spg. är inne på samma linje, det vill säga att ett rött Spanien vore att föredra.

Krav på nonintervention

I början på augusti 1936 rapporterade *Gefle Dagblad* hur noninterventionsavtalets utformning hade diskuterats i Frankrike och ett par veckor senare, den 20 augusti 1936, tillkännagav Sveriges regering att man anslöt sig till avtalet tillsammans med övriga europeiska stater som England och Frankrike, men även Italien, Sovjet och Tyskland. Syftet var att hindra en internationell storkonflikt och man förlitade sig på att regeringssidan skulle klara att försvara sig av egen kraft.

Trots avtalet sände såväl Hitler som Mussolini och Stalin trupper och vapen till Spanien och bröt således mot det avtal som man hade signerat. En kommitté tillsattes så småningom som skulle organisera bevakningen av fronterna från olika håll. Den andra veckan i februari 1937 diskuterades noninterventionsavtalet som intensivast i bägge tidningarna.

Måndagen den 8 februari 1937 hävdade signaturen (I.M.S.)³¹ i *Gefle Dagblad* att Tysklands och Italiens arméer inte var tillräckligt rustade och att deras ekonomier inte var stabila nog för ett storkrig. Spanien nämns inte explicit, men artikeln ligger jämte en två spalter lång rapport, om nationalisternas framgångar i anfallen mot Madrid och Malaga och kan uppfattas som en kommentar. Trots det tomma vapenskramlet var det inte osannolikt att de skulle provocera fram ett krig, hävdade han i artikeln "Diktaturstaternas krigshot – en bluff".

Dagen därpå, tisdagen den 9 februari 1937, diskuterades "Den spanska spärren" i en osignerad ledare i *Gefle Dagblad*. Det var enligt skribenten önskvärt att spärren, det vill säga avtalet som skulle hindra andra staters inblandning i inbördeskriget, snarast sattes i verket. Så länge som det inte efterlevdes kunde Tyskland och Italien förse Franco med trupper och vapen. Samma inställning redovisade sign. V. Sbg i

I en internationell vandringsutställning 2007, "Corresponsales en la Guerra de España", ställdes frågan om de utländska korrespondenternas roll och vilken betydelse det hade haft att landet speglades i internationell media

ledaren "Efter Malagas fall" fredagen den 13 februari 1937. Fasciststaternas medvetet passiva inställning kunde leda till att Frankrike omprövade sin hållning till stöd för den demokratiska sidan i Spanien, men utgången var ovisst, konstaterade signaturen. Efter krigsslutet den 4 april 1939, ironiserar han i artikeln "Det förlorade Spanien" över non-interventionsbestämmelserna som fått "enfaldigt folk", läs England och Frankrike och alla övriga länder som skrivit under avtalet, att överlåta åt spanjorerna att avgöra sitt eget öde, när det i själva verket var "en affär mellan Italien och i någon mån Tyskland samt den spanska militärjuntan å ena sidan och spanska regeringen å den andra".

Närmare 35.000 frivilliga från mer än 50 länder strömmade till Spanien för att kämpa mot fascisterna under spanska inbördeskriget. På bilden ser vi medlemmar i den internationella brigaden, fotograferade i Grañén (Huesca-provinsen). Bilden är tagen 12 september 1936. Foto: Alec Wainman, som kom till Spanien som frivillig ambulansförare och tog hundratals bilder av kriget.

Arbetsbladet citerade liberala och arbetartidningar i London under rubriken "Noninterventionen är endast en rökridå", samma dag som spärren diskuterades i *Gefle Dagblads* ledare. Kritiken av den fransk-engelska Spanienpolitiken var skarp eftersom man ansåg att avtalet hindrade spanjorerna från att försvara sig mot den fascistiska aggressionen.

Även Backlund var kritisk till pacifismen, han uttryckte förståelse för nödvändigheten att folket beväpnade sig och hänvisade till såväl Jean Jaurès som Hjalmar Branting, bägge socialister med samma inställning till nödvändigheten av ett väpnat försvar.³²

Det var en hållning som inte delades av alla.³³ Partiledningen och den övriga socialdemokratiska pressen tog ställning för noninterventionslinjen som enda

alternativet för att undvika en storkonflikt. *Arbetsbladet* var således inte följsam partiet i alla avseenden.

Inom socialdemokratin var man från början av kriget övertygad om att nonintervention var den enda riktiga linjen eftersom den kunde förhindra storkrig, men under månaderna som följde stod det mer och mer klart att stormakternas upprustning knappast hade med Spaniens öde att göra. I februari 1938 hade det förutskickats att lagen om förbud för frivilliga, som ingick i noninterventionsavtalet, skulle förlängas. Debatten i riksdagen hade svängt och när det kom till omröstning hade saken runnit ut i sanden.³⁴ Sverige, som hade fått en plats i non-interventionskommittén, lämnade densamma den 23 november 1938.³⁵

De spanienfrivilliga

I regeringens proposition om noninterventionsavtalet inkluderades också de frivilligas deltagande i striderna, vilkas tillströmning "tagit osedvanliga proportioner" och som "befunnits innebära risker för internationella förvecklingar".³⁶ De spanienfrivilliga ansågs utgöra en form för intervention, som borde straffas enligt svensk lag.

I lagförslaget föreslogs att all form för främjande av rekrytering av frivilliga borde straffbeläggas inklusive tidningsannonser, radioutsändning eller genom andra kanaler. Ett brott mot lagen kunde dömas till böter och fängelse i Sverige högst 6 månader om man deltog i kriget. I vilken mån det påverkade hur tidningarna redigerades förblir en öppen fråga.

Förslaget möttes av protester bland vissa socialdemokrater, bland andra Georg Branting (se nedan) som krävde att fängelsestraff skulle strykas, vilket också skedde.³⁷ Lagen gällde till den 28 februari 1938. Ingen av de frivilliga som återvände hem skulle sedermera komma att dömas eller straffas.

Inställningen till de frivilliga är den fråga som tydligast skiljer tidningarna åt. *Arbetarbladet* lyfter genomgående fram dem som hjältemodiga försvarare av demokratin.

I *Gefle Dagblads* ledare om spärren ifrågasattes frivilligheten. Å ena sidan bestod soldaterna av de som ledarskribenten kallar verkligt frivilliga, landsflyktiga som förlorat sin medborgarrätt i hemlandet, å andra sidan var de utkommenderade av sina hemländer. Många av dem var "så långt ifrån frivilliga på den sida de hamnat, att de i stället med sina sympatier höra hemma på motsidan".³⁸ I ingetdera fallet nämns att frivilligheten hos de svenska och nordiska soldaterna hade att göra med ideologiska övertygelser, om att försvara republiken eller demokratin.

Humanitär hjälp

Den internationella arbetarrörelsen tog tidigt solidarisk ställning för republiken. Den svenska hjälporganisationen organiserades redan på sensommaren 1936

och leddes av socialdemokraten Georg Branting.³⁹ I december 1936 bildades Kvinnokommittén för Spaniens barn. Även på lokal nivå bildades kommittéer.

Politiskt stod insamlingarna fria från riksdagspartierna och partipolitiken, något som gärna framhölls. I det röda Gävleborg var emellertid inställningen given, klasskampen skulle stödjas. "DE SPANSKA ARBETARNAS KAMP ÄR VÅR KAMP! DERAS SEGER ÄR ARBETARKLASSENS SEGER! Bomhus i mars 1937" enligt ett protokoll från stadsdelen Bomhus' insamlingskommitté.⁴⁰

Pengarna som samlades in gick till humanitär hjälp i form av livsmedel och förnödenheter samt medicinsk hjälp. Ett exempel är det svensk-norska sjukhuset i Alcoy.⁴¹ Flera barnhem i Spanien och Frankrike stötades ekonomiskt och minst två barnhem inrättades i Spanien genom kvinnokommittén.

Både *Gefle Dagblad* och *Arbetarbladet* följde insamlingarna. Efter kapitulationen publicerade bägge ett uttalande av kvinnokommitténs ordförande Anna Lenah Elgström om att de spanska barnen fortsatt behövde hjälp.⁴² I *Gefle*

Dagblad framhölls i underrubriken att "Anna Lenah Elgström tror på gott samarbete med Franco", en vinkel som är en fri tolkning av en rad i uttalandet: "myndigheterna [hade] inte visat annat än den största välvilja mot de hjälporganisationer som försöka bringa bistånd till de värst behövande".

Konklusion

Att det förelåg skillnader i rapporteringen mellan *Arbetarbladet* och *Gefle Dagblad* står klart. Resultatet av den kvantitativa undersökningen är att *Arbetarbladet* publicerade omfångsmässigt fler nyheter (antal rader) och fler artiklar.

Samma gäller om den ringa bildanvändningen. *Gefle Dagblad* publicerade mindre än hälften så många bilder som *Arbetarbladet* och utlagda i början och slutet av kriget och företrädesvis bilder på rebelerna, det vill säga Francosidan.

I rubriceringen av nyheterna framstår det som att *Arbetarbladet* tog aktiv ställning för regeringen och folkmilisen, medan *Gefle Dagblads* rubriker hölls

De spanienfrivilliga ansågs utgöra en form för intervention, som borde straffas enligt svensk lag.

mer passiva och neutrala, samt med viss tendens att vinkla till Francos favör.

Den politiska kontexten i signerade och osignerade artiklar som inramade nyhetsrapporteringen och angav tidningens politiska riktning var i *Arbetarbladet* demokratiifrågan som kunde relateras direkt till det svenska riksdagsvalet den 20 september 1936. Ibland i direkta uppmaningar till väljarna, ibland som ren folkbildning. Politiskt visade *Arbetarbladet* en dubbel inställning till frågan om nonintervention, dels i enlighet med den svenska regeringens neutrala linje, dels tog man ställning mot att noninterventionen hindrade folkmilisen från att ta emot vapen från de demokratiska länderna.

I liberala *Gefle Dagblad* var det maktspelet i den europeiska politiken som satte tonen och angav riktningen: Stormakterna vs de små demokratierna, som inte borde göra sig besvär. I ledarna tog man inte ställning för någon part, tvärtom höll man dörren öppen för såväl en kommande röd som en svart, eller militaristisk, diktatur. Den starkaste vinner oavsett folkets vilja, tycktes vara den fatalistiskt, neutralt betonade, ståndpunkten. I artikelrubrikerna såväl som i (den sällan förekommande) bildanvändningen, vinnlade sig tidningen om att inte ta ställning. Men en undran återstår om det inte var precis det man gjorde? Den frågan kan inte besvaras förrän en mer omfattande studie av hela perioden föreligger.

Noter

- 1 Riegel, 1937
- 2 Antalet frivilliga som reste till Spanien varierar mellan 500 och 600 i olika källor. Föreningen Spanienfrivilligas vänner uppger att mer än 550 svenska spanienfrivilliga deltog i kriget och 164 stupade. Bertil Lundvik har upprättat en lista på 550 namn (Lundvik, 1980). På Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Stockholm, finns arkivet Spanska inbördeskriget 1936-1939; ett femtiotal volymer. Här finns också brev och artiklar av spanienfrivilliga bevarade.
- 3 Regeringssidan omtalades som «reds» eller «communists» av högerpressen i England och USA, medan motståndarna betecknades som «patrioter». För vänsterpressen var rebellerna «fascister» och de regeringstrogna «loyalists». Francosidan krävde av de internationella korrespondenterna att varken använda ordet «rebell» om nationalisterna eller «lojalister» om de regeringstrogna (Riegel, 1937, s. 133).
- 4 Hadenius 1971
- 5 Dalin, 1999 och 2005
- 6 Beevor 2006
- 7 Beevor 2006, Preston 2009
- 8 En avvikande röst är essäisten Nathan Shachar (2019) som vänder sig mot schablonbilden: "Varken upprinnelsen, omständigheterna, förloppet, deltagarna eller slutresultatet liknar andra världskriget. Inte heller löper några orsakskedjor från det spanska kriget till världskriget."
- 9 Här kan som exempel nämnas spelfilmerna *For whom the bell tolls* (1943), som bygger på Ernest Hemingways roman och HBO-produktionen *Hemingway & Gellhorn* (2012) om de bägge framgångsrika krigsreportrarna som finner varandra under kriget. Listan kan göras lång. Ken Loach film *Land och frihet* (1995) är ett försök att skildra komplikationerna vid fronten när anarkisterna och de moskvatrogna kommunisterna hamnar på kollisionskurs i skyttegravarna. I reportageboken *Hyllning till Katalonien* (1938) skildrar George Orwell samma problematik, dock utan något romantiskt skimmer. För en genomgång av litterära och filmiska skildringar av kriget hänvisas till Ekko fra Spania den spanske borgerkrigen i norsk offentlighet, Dahl, Hagtvet & Werenskjold, 2019
- 10 Jfr. Hobsbawn, 1997, ss. 223-230. Autenticiteten i bilden på den fallande soldaten har ifrågasatts.
- 11 Bergkvist, 2006, s. 70
- 12 Se *Arbetarbladet*, 25 juli 1936, s. 8. Läsarna uppmanades att inte lyssna på Albert Jensens antiparlamentariska propaganda, utan utnyttja sin rätt, även syndikalisterna, att rösta.
- 13 *Gefle Dagblad*, 5 augusti 1934
- 14 Bergkvist, 2006, s. 59
- 15 Återkommande restes krav på Nationernas Förbund att ingripa i inbördeskriget, vilket dock inte skedde.
- 16 Italiens och Mussolinis intervention i Somalia. Svenskt bistånd i form av medicinsk hjälp diskuterades i pressen.
- 17 Aktionen för Ålands förvärv, respektive debatt om eventuellt militärt samgående med Finland.
- 18 Tingsten, 1964, s. 312 ff
- 19 Alternativet med typometer har inte varit möjligt då *Gefle Dagblads* pappersexemplar (läggen) från bland annat trettioalet ligger nedfrusna i väntan på restaurering efter ett skyfall i Gävle hösten 2021 med vattenskador som följd. Pliktexemplaren på Kungliga Biblioteket har inte varit tillgängliga på grund av Coronapandemin 2020-2021.
- 20 Galtung och Ruge, 1965
- 21 I Lundviks lista över de fler än 500 frivilliga återfinns endast sex namngivna från Gävletrakten, förbehållet namn som saknar födelse- eller boendeort, vilket är åtskilliga.
- 22 Efter Teruel-nederlaget skickades de sårade hem vilket bägge tidningarna skrev om 10. januari 1938. Samma telegram citerades, endast olika rubricering. *Arbetarbladet* skrev "De sårade från Spanien nu hemma i Sverige" och *Gefle Dagblad* "De sårade från Spanien nu i Göteborg".
- 23 Beevor, 2006, kap. 28, s. 369 ff

- 24 Nyheterna baserades på telegram från TT och daterades TT-Havas, TT-Reuter, och TT-DNB. Även de spanska byråerna A.E. (Agence Espagne) och I.I (Internationell Information) samt italienska Agenzia Stefani förmedlade nyheter som publicerades i bägge tidningarna i varierande utsträckning. A.E. som grundades 1936 av W. Münzenberg och den spanske utrikesministern A. del Vayo i Paris, och I.I, var starkt kommunistiskt influerade. Agenzia Stefani stod vid den här tiden under Mussolinis kontroll. DNB var sedan 1933 nationalsocialistiskt. För en introduktion till forskningsområdet se Rantanen, 2006 och Palmer, 2019
- 25 Gefle Dagblad 24 juli 1936
- 26 Williams, 2012
- 27 Instituto Cervantes, «Corresponsales en la Guerra de España», <https://cvc.cervantes.es/actcult/corresponsales/>. Hämtad 18 januari 2022.
- 28 Dagens Nyheter, 9 december 1936 och 9 november 1937. För en översikt av de nordiska journalisterna som skrev om kriget, se Dahl et al., 2019, s. 68 ff. Lise Linbæk skrev för norska Dagbladet och gav bl.a. ut en ögonvittnesskildring från fronten på uppdrag av Internationella brigaden. Tillsammans med Gerda Grepp hör hon till de mer välkända kvinnliga krigskorrespondenterna. Ingen av de svenskar som nämns i Dahl et al. förekommer i Arbetarbladet eller Gefle Dagblad under de aktuella veckorna.
- 29 Bägge skrev också för den finlandssvenska Arbetarbladet. Haga, 2021.
- 30 Sannolikt signaturen för Valfrid Spångberg, en vid den aktuella tiden fristående "radikalliberal" journalist, som både skrev för nazivänliga Aftonbladet och för liberal landsorstpress. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=20019>. Hämtad 15 januari 2022.
- 31 Gefle Dagblad 8 februari 1937, s. 8
- 32 Arbetarbladet 11 februari 1937.
- 33 Lundvik, 1989, s.42 ff
- 34 Lundvik, 1980, s. 167
- 35 Lundvik, 1980, s. 161
- 36 Prop. 1937:125 och 1937:312.
- 37 Jfr. Motion i Första Kammaren 1937, nr 215, av Fredrik Ström och Georg Branting.
- 38 Gefle Dagblad 9 februari 1937
- 39 Lundvik, 1980. På Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Stockholm, finns arkiv från de olika samlingskommittéerna.
- 40 Arkiv Gävleborg.
- 41 Sjukhuset är ett exempel på det nära samarbetet mellan Norge och Sverige i hjälpkommittéerna. I en intervju 2021 med professor Ángel Beneito Lloris, på plats i det tidigare hospitalet i Alcoy, underströk han att minnet av de skandinaviska folkens solidaritet med det spanska folket lever än idag, se Åsen Ekstrand, 2021. Prof. Beneito Lloris är medförfattare till A hospital for Spain! Scandinavian solidarity in a time of civil war, Myklebust & Beneito Lloris, 2009; se också Dahl et al., 2019
- 42 Gefle Dagblad 31 mars 1939
- ## Litteraturförteckning
- Åsen Ekstrand, E. (2021). När hjälpande händer sträcktes ut. *Smålänningens Jul*, s. 7-10.
- Alving, B. (1993). *Barbro Alving: Bang. Klipp ur nuets historia*. Hedemora: Gidlunds.
- Beevor, A. (2006). *Spanska inbördeskriget*. Lund: Historiska media.
- Bergkvist, T. (2006). *Från Gefle Dagblad till MittMedia - 111 år av utveckling*. Gävle: Nya Stiftelsen Gefle Dagblad.
- Dahl, H., Hagtvet, B., och Werenskjold, R. (2019). *Ekko fra Spania. Den spanske borgerkrigen i norsk offentlighet*. Oslo: Dreyers forlag.
- Dalin, S. (1999). Värmlandspressen och Spanienfrågan. I K.-E. G. Rydén, *Folk och press i rörelse*. Göteborg: NORDICOM.
- Dalin, S. (2005). Den svenska lokalpressen och spanska inbördeskriget. *Presshistorisk årsbok*, s. 87-101.
- Galtung, J., och Ruge, M. (1965). The Structure of Foreign News: The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers. *Journal of International Peace Research* 2.1, s. 64-90. DOI: 10.1177/002234336500200104.
- Hadenius, S. (1971). *Nyheter från TT: studier i 50 års nyhetsförmedling*. Stockholm: Bonnier.
- Haga, M. (2021.). "Vi borde förstås ha tryckt någon general Francos taktiska radioskryt" – en studie över Arbetarbladets framställning av det spanska inbördeskriget. Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi. Åbo: Åbo Akademi. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/180848/haga_melissa.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Hämtad 6 januari 2022.
- Hobsbawn, E. J. (1997). *Ytterligheternas tidsålder: det korta 1900-talet: 1914-1991*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Lundgreen-Nielsen, K. (2001). *Tro eller blændværk? Danmark og Den Spanske Borgerkrig 1936-1939*. Odense: Odense Universitetsforlag.

- Lundvik, B. (1980). *Solidaritet och partitaktik. Den svenska arbetarrörelsen och spanska inbördeskriget 1936-1939*. Dissertation. Uppsala: Historiska institutionen, Uppsala universitet.
- Myklebust, J. och Benelto Lloris, A. (2009). *A Hospital for Spain! Scandinavian Solidarity in a Time of Civil War*. (Vol. ISBN 978-84-613-5931-8): Alcoy: Artes Gráficas Alcoy.
- Palmer, M. (2019). *International News Agencies: a History*. Cham.: Palgrave Macmillan.
- Preston, P. (2009). *We saw Spain die. Foreign correspondents in the Spanish Civil War*. London: Constable and Robinson Ltd.
- Rantanen, T. (2006). Foreign Dependence and Domestic Monopoly: The European News Cartel and U.S. Associated Presses, 1861–1932. *Media history*, 12(1), s. 19-35.
- Riegel, O. W. (januari 1937). Press, Radio and the Spanish Civil War. 1, 131-137. Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/2744812>: Oxford University Press.
- Risberg, Å. (1986). *Diktarnas krig: de svenska författarna och spanska inbördeskriget*. Dissertation. Stockholm: Stockholms universitet.
- Shachar, N. (2019). *Sin egen värsta fiende. Essäer om spanska inbördeskriget*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Tingsten, H. (1964). *Svensk utrikesdebatt mellan världskrigen*. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonnier.

- Williams, K. (2012). War correspondents as sources for history. *Media History*, 18(3-4), s. 341-360; DOI: 10.1080/13688804.2012.722426.

Svenskt offentligt tryck

<https://www.riksdagen.se/sv/>

1937

- Kungl. Maj:ts proposition nr 125
Kungl. Maj:ts proposition nr 312
Motion i Andra kammaren, Nr 215

Arkiv

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, Stockholm
<https://www.arbark.se>

Dagstidningar

Arbetarbladet
Dagens Nyheter
Gefle Dagblad

